

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ в українському лісівництві ТА ПЕРЕВЕДЕННЯ ЙОГО НА ЕКОЛОГІЧНІ ВИМІРИ

УДК 332.1; 332.3; 631.6

Зміст проблеми

З часів централізованого управління економічною діяльністю у лісовому господарстві гасло «державне управління лісами» перейшло до сучасного обліку земельних ресурсів і відображається у складі Державного земельного кадастру України. Точніше — у складі облікової категорії землекористування «Ліси та інші лісовкриті площі». У Земельному кадастрі облік ведеться тільки земельних угідь, з чого й виходить економічний зміст і результати використання земель лісових, а не лісів. Адже саме земельні угіддя є продуктивною силою для здійснення лісівництва, а лісові ресурси, послуги і функції, споживчі вартості, у т. ч. вирощування деревини та її вилучення для виробництва лісових матеріалів, є лише продукцією лісівництва. Посилання на те, що зазначена облікова категорія землекористування є перекладом цього терміну з англійського «Forest and other wooded land», не відповідає дійсності [1].

Підміна понять «землекористування» і «лісокористування» призводить до низки недолугостей у питаннях використання земельних угідь, їх обліку з розподілом за цільовим економічним призначенням, а у галузі лісівництва — до формально легітимного зловживання з використанням головної його продукції — деревини шляхом вилучення її з лісових екосистем для виробництва і реалізації лісових матеріалів в обхід їх власника, тобто держави, українського народу. У публічному дискурсі все ще присутні пострадянські поняття «державний лісовий фонд», «державне управління лісами», «лісистість» тощо, використання яких має підприємницький підтекст. І, як наслідок, другу за розповсюдженням, — після земель сільськогосподарського призначення, — і за економічною вагою в Україні облікову категорію продуктивного землекористування «Землі лісогосподарського призначення» наказом Держкомзему України віднесено до облікової категорії за кодом КВЦПЗ

Оксана ДРЕБОТ, доктор економічних наук, доцент, старший науковий співробітник

Андрій БОБКО, кандидат сільськогосподарських наук, Інститут агроекології і природокористування НААН

до секції «Н». Остання за ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» відноситься до діяльності готелів та ресторанів. Хоча «лісове господарство» в ньому є складовою частини секції «А» — «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство». Чому здійснили відокремлення лісівництва від галузі землекористування і землеробства — не є предметом нашого дослідження.

Мета дослідження — довести необхідність удосконалення з кількісного обліку земель за цільовим призначенням щодо облікової категорії «Землі лісові та інші лісисті» як більш правильний до реального змісту переклад з англійської «Forest and other wooded land». Крім того, з урахуванням Стандартної класифікації землекористування ЄЕК ООН започаткувати у складі звітності з кількісного обліку земель лісових з їх розподілом за лісовими екосистемами, тобто за групами лісоутворюючих порід, які прийняті в українському лісівництві, що й передбачається зазначеною Класифікацією.

Виклад основного матеріалу

Практичне використання облікової категорії «Землі лісогосподарського призначення» (далі — ЗЛГП), у т. ч. земель лісових, як природного об'єкту починається з їх межування, обліку та юридичного посвідчення на здійснення господарювання за відповідним цільовим призначенням. Усе це впливає із нормативно-правових актів земельного законодавства: *«Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень»* [2] (ст. 20). Така норма земельного законодавства є виправданою і узгоджується з засадами ринкової економіки. Але в цьому ж Земельному кодексі вміщена також норма, запозичена з законодавства колишнього Союзу РСР: *«До земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства»* (ст. 55). Останнє призводить до суттєвих непорозумінь при складанні звітності з кількісного обліку земель не тільки за фізичними вимірами площі, але й за кількісно-якісними вимірами загальних і лісових екосистем і його механізмів — «надаються органами влади», чи «відносяться».

Проведення та удосконалення обліку землекористування і екосистем потребує урахування періодично змінюваних політико-економічних відносин в економіці країни. Останнє з особливою активністю відбувається в Україні, починаючи з 1990 року, з прийняття Верховною Радою Постанови «Про земельну реформу» [3]. Прикро, що землекористування і, відповідно, земельна реформа, у галузі лісівництва здійснювалася і здійснюється переважно на основі збереження принципів положень законодавчих актів колишнього Союзу. Тобто з

урахуванням загальнодержавного централізованого управління господарською діяльністю підприємств, розподілом лісових ресурсів тощо. Це стосується і головного природного ресурсу — землі як об'єкту праці, переведеного за радянських часів до змісту «ліс», «лісові ресурси», «управління лісами», замість «земля» і «землекористування» у галузі лісівництва.

Ще й досі в численних науково-технічних, методичних, публічних та інших джерелах інформації в українському дискурсі та нормативно-правових актах термін «ліс» подається у якості природного ресурсу замість «земля». Ігнорується те, що ліс і лісові екосистеми є об'єктом праці, результатом усвідомленої діяльності людини і суспільства. Конституцією України визначено: *«Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, ... є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування»* (ст. 13). Хоча «Ліси і лісові ресурси», як видно, не визначені в якості об'єкту природних ресурсів, але в Земельному кадастрі України все ще є чинною згадана вище облікова категорія, що ні технічно, ні логічно не узгоджується зі станом земельних угідь за екологічним описом і економічним призначенням.

Отже, віднесення лісів до природних ресурсів в різних нормативно-правових актах є неконституційним. До того ж, в Україні, як свідчать наукові дослідження, вже більше 50% земель лісових, що вкриті лісовою рослинністю, приходиться на лісові насадження штучного походження. З цим же пов'язано й те, що в публічному дискурсі нерідко знаходять відображення мало зрозумілі проблеми, у т. ч. щодо обліку земель та лісів в Україні [1]. Хоча легко усвідомити, що об'єкт «земля» — природний ресурс, а «ліс» — рукотворна екосистема, що має довготривалий період

сівозмін. І що створення полезахисних лісосмуг і захисних лісонасаджень, що мають екологістабілізуюче призначення у межах земель сільськогосподарського призначення Степової зони країни, не є лісорозведенням.

Зовсім інше — знати і вміти користуватися ЗЛГП, при цьому чітко визначити, що необхідно розуміти під словами «ліс», «ліси», «лісокористування» тощо. До речі, в європейському законодавстві термін «лісовий фонд» взагалі не вживається, бо то «винахід» системи державного управління лісами колишнього Союзу РСР.

На тлі усвідомленого розуміння сучасного змісту лісівництва набувають актуальності слова директора заповідника «Горгани» Івано-Франківської області В. Кисляка: *«...працівники заповідника знають, де не тільки можна, а й потрібно рубати ліси в Карпатах. Основне — підійти до цієї справи з розумом. Насамперед слід дотримуватися оптимальної технології вирубок, що забезпечує швидке відновлення лісових насаджень. Окрім того, багато необробленої карпатської деревини постачають на Захід... проте будівництво деревообробних фабрик дало б нові робочі місця, і, що важливо, ліс рубали б під контролем, відповідно до встановлених норм»* [4]. Як видно з наведеного, проблема є набагато глибшою: *«Слід дотримуватися оптимальної технології вирубок»* та здійснювати *«будівництво деревообробних фабрик»* з тим, щоб створювати нові робочі місця та проводити рубки (вилучення деревини) з лісових екосистем під контролем, відповідно до встановлених лісівничих та природоохоронних норм і правил. Ще б важливіше було б реально здійснювати реформування у галузі українського лісівництва з урахуванням того, що фізичні розміри землекористувачів — суб'єктів господарювання з лісівництва чи інших видів економічної діяльності, набули б певного їх еколого-економічного обґрунтування, а не визначалися вольовим шляхом, перенесеним з радянського минулого.

Таблиця 1
(у складі ДЗК — №30)

НАЯВНІСТЬ ЛІСІВ ТА ІНШИХ ЛІСОВКРИТИХ ПЛОЩ СТАНОМ НА 01.01.2014 р.

Назва адміністративно-територіальних одиниць	Загальна площа земель (суші), тис. га	Ліси та інші лісовкриті площі								% відношення площі лісів та інших лісовкритих площ до загальної площі землі (суші)
		всього, тис. га	у тому числі							
			вкриті лісовою рослинністю (без полезахисних лісосмуг та інших захисних насаджень), тис. га	інші лісовкриті площі						
				всього, тис. га	з них					
			полезахисних лісосмуг, тис. га		інших захисних насаджень, тис. га	чагарників, тис. га	не вкриті лісовою рослинністю, тис. га	інші лісові землі, тис. га		
A	2	21	22	23	24	25	28	26	27	
По Україні	57931,9	10624,4	8212,0	2430,7	446,1	1032,9	404,9	217,8	310,7	18,3
Частка ЗЛ, %		8927,6								15,4

Таблиця 2

ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПО УКРАЇНІ ТА У МЕЖАХ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ СТАНОМ НА 1.01.2014 р. (за ф. № 6-ЗЕМ)

Власники землі, землекористувачі та землі державної власності, не надані у власність або користування	Загальна площа землекористування	Сільськогосподарські землі	Ліси та інші лісовкриті площі		Забудовані землі	Відкриті заболочені землі	Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	Води
			всього	у тому числі: лісові землі					
Б	2	3	21	22	34	63	66	67	72
Лісогосподарські підприємства	8681,9	147,9	8118	8061,5	14,9	184,6		174,5	42,0
%	100	1,7	93,5	92,9	0,2	2,1	0,0	2,0	0,5
Всього по Україні	60354,9	42744,5	10624,4	10219,5	2542,6	981,6	17,9	1021	2422,9
%	100	70,8	17,6	16,9	4,2	1,6	0,0	1,7	4,0

Отже, головна проблема, що стримує розвиток екологічного лісівництва, полягає в недосконалому земельному законодавстві та обліку. Так, Земельний кодекс України визначає: «Земельні відносини, що виникають при використанні надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря, регулюються цим Кодексом, нормативно-правовими актами про надра, ліси, води ... якщо вони не суперечать цьому Кодексу» [2] (ст.3). А внесення до них змісту «лісів» суперечить Конституції, бо ліси не є природним ресурсом.

Інший приклад не відповідного Конституції визначення щодо лісів: у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» записано: «До природних ресурсів загальнодержавного значення належать... е) лісові ресурси державного значення» (стаття 39). При цьому, які лісові ресурси відносяться до державного значення, у Законі не приведено. На початку реформування економіки України до неї відносили деревину, що вилучалась із лісонасаджень в порядку рубок головного користування, відомого в радянські часи «лісосічного фонду» — кількість деревини у стані росту для реалізації лісозаготівельним підприємствам. Та система була належно опрацьована в колишній Україні, але зі зміною політико-економічних умов у державі вона втратила актуальність і набула бізнес влаштування.

Перелічені та інші негаразди у складі нормативно-правових актів українського законодавства зумовлюють низьку еколого-економічну ефективність використання земель лісогосподарського призначення як на рівні окремих землекористувачів, так і в межах суб'єктів адміністративно-територіального поділу і в цілому по країні. Найбільш важливим на сучасному етапі реформування є удосконалення обліку земель лісових як абсолютно домінуючої частки у складі ЗЛГП. Зазначимо при цьому, що внесення цієї облікової категорії до Земельного кодексу Укра-

їни замість колишньої «землі лісового фонду» є справжньою інновацією в українському законодавстві й відкриває шлях до подальшого поглиблення засад ринкової економіки в практиці українського лісівництва та продовження Земельної реформи в Україні [3].

З урахуванням викладеного, а також, вважаючи необхідним урешті-решт удосконалити спосіб обліку земельних угідь у лісівництві та в матеріалах землеустрою інших видів економічної діяльності, в яких вони (землі) використовуються в якості продуктивної сили, перейти до обліку за фрагментами екосистем, у т. ч. у межах ЗЛГП. Адже вони не є окремими земельними ділянками, а у більшості охоплюють великі масиви, в межах яких зажди присутні всі облікові категорії землекористування, щонайменше, першого рівня їх Класифікації.

Не дивлячись на те, що наука про екологію розвивається з часів Ернста Геккеля майже півтора століття, українська Інструкція з кількісного обліку земель [5] про землі лісові як екосистеми не згадує. І це при тому, що Класифікація землекористування, у межах землекористування за обліковими категоріями першого рівня, адаптована до Стандартної статистичної класифікації землекористування ЄЕК ООН [6], назви яких ґрунтуються на опису наявності (відсутності) відповідних біоценозів, їх екологічного стану.

Чинні облікові категорії «Ліси та інші лісовкриті площі» (табл. 1) відображають загальний поділ землекористування по Україні, висвітлюючи в ньому об'єкт «ліси», замість «земля». Звернемо увагу на примітку в графі 22 «без полезахисних лісосмуг та інших захисних насаджень», що логічно і

Таблиця 3

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ ЗА ФРАГМЕНТАМИ ЕКОСИСТЕМ У МЕЖАХ ОБЛІКОВОЇ КАТЕГОРІЇ «ЗЕМЛІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ» УКРАЇНИ¹

технічно відповідає змісту поняття «землекористування» і ставить під сумнів їх облік у складі понять «ліси» та «лісові землі».

Наведене свідчить, що у межах кожної із категорій цільового призначення земель, що встановлені Земельним кодексом України, необхідно подавати їх повний опис, особливо, коли облік ведеться земельних угідь, що використовуються в продуктивних цілях. Адже у межах ЗЛГП абсолютно домінуюча частка (93,5%) припадає на землі лісові, які й є продуктивною силою для здійснення прибуткового лісівництва.

При оформленні землекористування у межах ЗЛГП та іншого цільового призначення як об'єкта цивільних прав, окрім меж і загальної їх площі, також доцільно вносити інформацію про земельні угіддя у межах цільового призначення за екологічним їх описом (перший рівень), розподілом їх за лісовими екосистемами (другий рівень).

Якщо сферу опису облікових категорій землекористування першого рівня за чинною системою поділу можна вважати достатньо обґрунтованою, за винятком ЗЛГП, то відсутність у ній інформації про формування лісових екосистем є зовсім невіправданою. Тим більше, з урахуванням того, що в Україні зародилася і розвивається потужна лісотипологічна школа, яка протягом достатньо довгого часу служить розвиткові українського лісівництва [7]. Прикро, що у складі чинної на сьогодні системи обліку ЗЛГП, екологічний напрям їх обліку мало простежується. Хоча землі лісові, як доведено вище, отже, й лісові екосистеми, по розповсюдженню в Україні посідають друге місце після земель сільськогосподарських.

Існуюча класифікація щодо обліку земельних ресурсів, видів економічної діяльності тощо, які надають можливість органам влади і громадськості отримувати інформацію про склад земельних угідь за екологічним описом, як показує аналіз, є недосконалою. Те ж стосується їх поділу між землекористу-

02. Лісове господарство та пов'язані з ним послуги (Землі лісогосподарського призначення)			
Група, категорія ОЗУ ²	Підкатегорії ЗЛ ³		Назва, екологічний опис
	1-го рівня	2-го рівня	
02.01			Сільськогосподарські землі — агроекосистема. Сільгоспугіддя, сіножаті, багаторічні насадження тощо
		02.01.01	Рілля
		02.01.02	Сіножаті
		02.01.03	Пасовища
		02.01.04	Багаторічні насадження
02.02			Землі лісові — Лісова екосистема і її фрагменти Землі за цільовим призначенням для здійснення екологічного лісівництва і зваженого лісокористування, для формування лісових і загальних екосистем
		02.02.01	Вкриті лісовою рослинністю штучні за фрагментами ЛЕ
		02.02.01.01	Хвойних порід
		02.02.01.02	Твердолистяних порід
		02.02.01.03	М'яколистяних порід
		02.02.01.04	Інших деревних порід
		02.02.01.05	Чагарникових
		02.02.02	Вкриті лісовою рослинністю природні за фрагментами ЛЕ⁴
		02.02.02.01	Хвойних порід
		02.02.02.02	Твердолистяних порід
		02.02.02.03	М'яколистяних порід
		02.02.02.04	Інших деревних порід
		02.02.02.05	Чагарникових
		02.02.03	Тимчасово не вкриті лісовою рослинністю за фрагментами ЛЕ
		02.02.03.01	Незімкнуті лісові культури
		02.02.03.02	Лісові розсадники
		02.02.03.03	Рідколісся
		02.02.03.04	Згарища, загиблі насадження
		02.02.03.05	Зруби
		02.02.03.06	Галяви
		02.02.03.07	Біополяни
		02.02.04	Службово-технологічні лісові об'єкти
		02.02.04.01	Лісові шляхи
	02.02.04.02	Просіки	
	02.02.04.03	Протипожежні розриви	
	02.02.04.04	Осушувальні канали	
02.03	02.03.05		Землі забудовані житловими, виробничими та іншими будівлями
		02.03.05.01	Житлові та побутово-культурні будівлі
		02.03.05.02	Технологічні споруди та об'єкти
	02.03.05.03	Споруди іншого призначення	
02.04			Землі відкриті заболочені — відкрита водно-болотна екосистема
02.05			Землі сухі відкриті з особливим рослинним покривом — об'єкти аридних екосистем
02.06			Землі відкриті без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом — об'єкти несформованих та слабо сформованих екосистем
02.07			Землі під водами — водні екосистеми
		02.07.01	Лісові річки
		02.07.02	Озера
		02.07.03	Водосховища
		02.07.04	Інші

¹ Об'єкти еколого-економічного обліку земельних угідь (ОЕОЗУ), що виділені напівжирним шрифтом, обов'язкові для заповнення від суб'єктів господарювання-землекористувачів (локальний рівень), суб'єктів адміністративно-територіального поділу країни (регіональний рівень) до країни (національний рівень). Облікові категорії нижніх рівнів можуть висвітлюватися лише у матеріалах обліку безпосередніх суб'єктів господарювання — землекористувачів, в залежності від їх потреб оперативного управління.

² ОЗУ — облік земельних угідь

³ ЗЛ — землі лісові

⁴ ЛЕ — лісова екосистема

вачами, у т. ч. за обліковою категорією земельних угідь за економічним змістом — «Землі лісогосподарського призначення» [2] (ст. 19).

Чинна Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 6-зем, ба-зем, бб-зем, 2-зем) [5] не має терміну і облікової категорії «Землі лісогосподарського призначення», не кажучи про екологічні компоненти у їх складі (див. табл. 1). Окремо також зазначимо, що форма б-зем статистичного обліку земель містить графу «не вкриті лісовою рослинністю» (графу № 26) й «інші лісові землі» (графу № 27), але їх опис за згаданою Інструкцією не свідчить про те, що зазначені земельні ділянки мають братися на облік лише у межах облікової категорії земельних ресурсів «землі лісогосподарського призначення». А графа 28 згаданої форми б-зем до того ж зазначає, що облікова категорія «чагарники» включає «землі, вкриті чагарниковою рослинністю... на сільськогосподарських угіддях, присадибних землях громадян», що суттєво змінює їх екологічний (опис) і економічний зміст (призначення).

Те ж стосується об'єктів земельних угідь екологічностабілізуючого призначення «полезахисні лісосмуги» та «інші захисні насадження», які розміщуються у межах облікової категорії земельних ресурсів «Землі сільськогосподарського призначення». Вони аж ніяк не відносяться до облікової категорії «ЗЛГП», не беруть участі у формуванні лісових екосистем і ландшафтів. Віднесення у статистичній звітності з кількісного обліку земель об'єктів екологічностабілізуючого призначення до облікової категорії «Ліси та інші лісовкриті площі» [5] є відверто підприємницьким перекладом зі Стандартної статистичної класифікації землекористування ЄЕК ООН.

До речі, зазначимо, що облікова категорія Стандартної класифікації землекористування ЄЕК «Forest land» перекладається українською як «землі лісові», у визначенні яких записано: «виключаються зі складу земель лісових ділянки землі, що переважно використовується для

ведення сільського господарства». Отже, облікові категорії «полезахисні лісосмуги», «інші захисні насадження» та «чагарники», логічно та за еколого-економічною сутністю, мають бути вилучені зі складу «Ліси та інші лісовкриті площі» (правильна назва — землі лісові та інші залісені). У такий спосіб скорегована площа земель лісових (отже, й площа лісів у загальногалузовому розумінні, й площа лісових екосистем — за експертним обчисленням) становитиме 8927,6 тис. га, а їх частка до площі суші — 15,4 відсотка, замість 18,3% (табл. 1).

Окремо необхідно нагадати про те, що у межах чинної облікової категорії землекористування «Ліси та інші лісовкриті площі» нема відповіді щодо площі ЗЛГП, бо вони представлені не якимись там окремими земельними ділянками, а територіально-просторовими масивами, що мають у своєму складі щонайменше всі облікові категорії землекористування першого рівня (табл. 2). Із загальної площі «лісів»

10624,4 тис. га на лісогосподарські підприємства приходить 8118 тис. га, що становить тільки 76,4%.

Отже, з високою ймовірністю землекористування у межах лісогосподарських підприємств маємо відносити до облікової категорії «Землі лісогосподарського призначення», у складі яких за державним статистичним обліком є також інші облікові категорії, у т. ч. землі сільськогосподарські, забудовані та ін. (табл. 2).

З викладеного з'ясуємо, що система з кількісного обліку земель у галузі лісівництва є недосконалою і потребує суттєвого поліпшення. У зв'язку з викладеним, пропонуємо наше бачення щодо вдосконалення способу класифікації, зокрема, ЗЛГП, що надасть можливість фахівцям з землеустрою, інших землевпорядних та лісовпорядних організацій і установ, органам влади та органам місцевого самоврядування організувати облік земельних ресурсів більш узгодженим із законодавством країн Європейського Союзу (табл. 3).

ВИСНОВОК

Для досягнення достовірного обліку землекористування за ідентифікованими суб'єктами господарювання з лісівництва, а також тих, що належать до видів економічної діяльності, спрямованих на формування лісових екосистем і лісових ландшафтів, необхідно створити об'єктивну базу з кількісного обліку земель. Для обліку земель лісових і лісових екосистем і агроландшафтів у межах діяльності ідентифікованих суб'єктів господарювання інших видів економічної діяльності, з запровадженням їх особистої відповідальності за охорону довкілля, раціональне використання потенційної продуктивності земель, охорону і захист родючості ґрунтів, необхідно розробити систему їх моніторингу Державним земельним кадастром України.

Література

1. Фурдичко Орест. Землі України і проблеми обліку використання лісових земель і лісових екосистем / Орест Фурдичко, Андрій Бобко // Науково-виробничий журнал Землевпорядний вісник. — 2012, № 7. — С. 23 — 28.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768 25 жовтня 2001 року. Із змінами. / [Електронний ресурс] Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/T012768.html
3. Про Земельну реформу. Постанова Верховної Ради Української РСР від 18 грудня 1990 р., № 563-Х-ХІІ. Із змінами / [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/563-12>.
4. Тарас Романюк. «Горганам» тісно в старих межах // Журнал Верховної Ради України «Віче». — 2014, № 19. — С. 35.
5. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель. Державний комітет України по земельних ресурсах. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98>
6. Standard Classification of Land use. UNECE (Geneva) [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unescap.org/stat/envstat/stwes-class-landuse.pdf>
7. Погребняк П.С. Основы лесной типологии / П.С. Погребняк // Академия Наук Украинской ССР. Институт лесоводства. — Издательство Академии Наук Украинской ССР. — К., 1955. — 456 с.